

ՄԱՍԻՍ

Շ Ա Բ Ա Թ Ա Թ Ե Ր Թ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 8

(ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ)

24 ՓԵՏՐՎԱՐ 1901

Մասիս շաբաթաբերթի տարեկան բաժանորդագիրն է Կ. Պոլսոյ համար ՔԱՌՍՈՒՆ ղրբ. եւ գաւառներուն համար ՅԻՍՈՒՆ ղրբ., կանխիկ վճարելի : Արտասահման՝ 12 Գրանֆ կամ 5 բուլլի : Թղթաստրական ծախքը խմբագրութեան վրայ է : Վեցամսեայ կամ եռամսեայ բաժանորդագրութիւն չընդունուի : Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամէն ամսոյ մէկէն :

Մասիս հրապարակ կ'ելլէ ամէն շաբաթ առտու, եւ կը գտնուի Բերայի բոլոր ծխավաճառներուն ու Պահչե-Գաբուի ջրավաճառներուն խանութները, ինչպէս նաեւ Ղալաթի, Պոլսոյ եւ բոլոր արուարձաններու լրագրավաճառներուն հոյ :

Ձեռքէ կը ծախուի ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐԱՅԻ

ՀԱՍՑԷ

درعليه ده غلطه ده «ماسيس» غزته سى اداره سى

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»

Կ. Պոլիս, Ղաղարիս, Նորասունկեան խան

Rédaction de la Revue MASSIS

Galata, Constantinople

Թ Ղ Թ Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ

Վ. ԵՒ Հ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ

Պոլիս, Սուլթան-Համամ, Բաղնիքին կից բիւ 18

Տէր-Ներսէսեան Թղթավաճառատունը՝ իր նախկին տեղը վերահաստատուած՝ զրա-
մատանց, վաճառատանց, գրասենեակի եւ գործընկերու վերաբերեալ ճոխ ու ընտիր ազ-
րանքներ բերել տուած է: Գլխաւորաբար հոգ կը առնի Տպագրութեան (փոխանակագիր,
շրջաքերական, քարթ տը վիզիթ, հարսանեաց հրաւիրագիր եւլն. եւլն.) եւ կազմի վերա-
բերեալ գործերու, եւ կը ստանձնէ այս կարգի ամէն յանձնարարութիւններ զորս կը կա-
տարէ փութով, ինամով եւ խիստ գիւրամատչելի պայմաններով:

Ամէն անոնք որ հաճին անգամ մը պատուել Տէր-Ներսէսեան վաճառատունը՝ մեծա-
պէս գոհ պիտի մնան ապրանքներու ճոխութենէն ու ընտիր հանգամանքներէն, մասնաւոր
յանձնարարութեանց փութով կատարուին եւ այն ուղղամտութենէն որ վաճառատան կէտ
նպատակն է:

Դաւառներէ եկած յանձնարարութիւնները փութով կը կատարուին:

2—10

THE GRESHAM

ԿՐԷՇԱՄ

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Ի ԼՈՆՏՈՆ

1848 ԻՆ

Դրամագլուխ եւ երաւխաւորութեան գումար աւելի քան 175,000,000 Ֆրանկ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿՍՅԱՑՈՒՑԻՉՔ ԷՏՈՒԸՐՏՍ ԵՒ ՈՐԴԻ

Ալալմնի խան, Կ. Պոլիս:

Հ Ա Ս Ս Ա Տ Ե Ա Լ 1852

ՏԲՔ. Ս. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ — ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺՔ

396, ՄԵՍ ՓՈՂՈՑ ԲԵՐԱ, 396

(Եաննի գարեջրատան վրայի յարկը, ճիշդ Զրպուլենեանց դէմը)

Կատարելագործեալ գործիքներու միջոցաւ ամենատաաիկ ցաւած ախտները մեկ ան-
գամեւ կը լեցնեն: ցաւով դիմելու եւ թուժուած վերադառնալու պայմանաւ:

Նորահար եղանակաւ, նուրբ, ճշգրիտաւ եւ գիմացկուն արհեստական ախտներ կը
պատրաստեն, յար եւ նման բնականի, դեմքի ձեւաւորութիւն ըստ սարիքի, ծաւոյնութիւն
եւ ազատ արտաանութիւն երաշխաւորուած:

Բերնի հիւանդութիւնք կատարելագոյն կը բուժուին ինչպէս նաեւ թորեցուցիչ գեղե-
րու եւ ամենակատարելագործեալ արքաններու միջոցաւ, առանց ցաւի ատամնահանութիւն:

Յ. Գ. Զմեռները կիրակի օրերն ալ (միկնել կէս օր) ինչպէս նաեւ ամէն օր (միկնել
կէս գիշեր) հիւանդ կ'ընդունին:

Ծանօթ. — Պոլսոյ կողմը մասնաճիւղ ԶՈՒՆԻՆՔ:

ՄԱՍԻՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ

— 24 ՓԵՏՐՎԱՐ 1901 —

ԹԻՒ 8

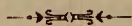
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Հիւանդ էի, եկիք տեսիք զիս»։ ԵՂԻՍՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ — Յանգապատում. Խորհրդակցութիւն. ԱԼՓԱՍ-ԼԱՆՆ — Դիւրագգած ընթերցողներ. Տ. Ա. — Մատենախօսական Կիւն՝ իրրեւ օրիորդ. ՅՈՎՀ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ, — Հայ հարուստն ու գրագետը. ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ — Ձանձրոյք (Ոտանաւոր). Մ. Ո. — Բարեպաշտու-բեան ժամեր ԱՐՄԻՆԷ — Հիւանդանոցին շուրջը:

Մեր սիրելի գրագետը՝ Եղիա Տեմիրճիպաշեան՝ հաճելի անտիկնալ մը կընծայէ Մասիսի խմբագրութեան ու ընթերցողներուն, Հիւանդանոցէն զրկելով մեզի մեկը իր այն հոգեյոյզ յօդուածներէն, համալ կ'անաստեղծութիւն, զոր իր նոյն ու զգայուն գրիչը միայն գիտէ գրել, եւ զոր ամենքս ալ կ'աւոտեմք երբեք:

ՀԻՒԱՆԴ ԷՒ,

ԵԿԻՔ ՏԵՍԻՔ ԶԻՍ

ԱՌ ՏԻԿԻՆ ԷԼԷՆ ՆԻՍԸՆ

Հիւանդ էի, Հիւանդանոց փոխադրուած էի: Ու դուն եղար առաջին այցելուն, ու դուն առաջին նուիրատուն բանաստեղծին, կենդանի՝ Բանաստեղծութիւն ու Գթոյ քոյր ճըլմարիտ:

Քրտանցս ու արտասուցս համար ինծի թաշկինակ բերիր: Ոտքերուս տակ օթոց ու ծանկերուս վրայ ծածկոց սիրտցիր: Հայսեայ յուրան ու ծաղկեայ յուրան ինձ յղեցիր: Հրառներէն աւելի խանդաղատանքդ տաքցուց զիս, ու դեղհատներէն աւելի խորսուսանքդ կազդուրեց զիս:

Հակառակ փափուկ առողջութեանդ, հակառակ խտաշունչ եղանակին, մինչեւ Եէտի-Գուլէ եկար Բերայէն շնչահատ՝ տեսնել հիւանդ բանաստեղծն, Եկար անխտիւրան ամէն շաբթու տեսնել հիւանդ բանաստեղծն, հակառակ յուսահատիչ հեռաւորութեան, հակառակ յողորմող առողջութեանդ, հակառակ

հովին, հակառակ հեղեղին, հակառակ ձեան ու ձմրան: Եկար՝ սիրող գորովանօք առլըցեալ ու ձեռքդ ծրարներով ծանրաբեռնեալ:

Եւ օր մը միմիայն ծրարդ եկաւ: Ձեռքդ խորոված հաւդ կը պարունակէր, ու կարկանդակներ ու պտուղներ: Մահիճէդ ելնելով, դեղի սրուակդ ձեռքդ՝ իջած էիր խոհանոց, ուրիկից մահիճդ վերադարձած էիր՝ տաղնապիշ տենդերու մատնուած: Ծնրադրեցի, աղօթեցի ու լացի: Հետեւեալ առաւօտուն մահիճս ամբողջ թրջած էր, ճակտէս մինչեւ ոտքերս: Ակնարկելով ճերմակ թաշկինակիս ու բովանդակ ճերմակեղէնիս, սրտք դեղնած էին աշնան տերեւի մը կամ հիւժեալ աղջիկան մը աշտերուն նման, հարցուցի ես ինծի՝ թէ մարդս աչքերով միայն կու լայ, բովանդակ մարմնով ալ չը՞լար երբեմն:

Արխացար, առողջացար եւ՝ սիրտածու հրեշտակ՝ Հիւանդանոցի խցիկիս մէջ վերըս:

տին երեւցար : Զեռօքդ արտասուքս ու քըր-
տինքս լուացիր , քանզի բանաստեղծինն էին ,
բանաստեղծին , որուն պահապան հրեշտակն
եղար ամբողջ վեց տարի՝ երգում ընելով ա-
նոր պահապան հրեշտակը մնալ յաւիտեան :

* * *

Միշտ ինծի ճերմակ թաշկինակ չը բերիր ,
Երեք անգամ սեւածիր . զի սուգերս քու սու-
գերդ ալ էին , զի դու բարեկամուհին էիր .
բարեկամուհեացս ալ , բարեկամուհին Գեղյ
ու Բարսեղն ըստ բարեկամուհեաց : Եւ հայ
ազգն այդպիսի երեք անհատութիւններ իրա-
բու ետեւէ սուղ ժամանակի մէջ կորսնցուց ,
որոնք եղբայրակցուհիներս , որոնք բարեկա-
մուհիներս էին : —

Սեւածիր թաշկինակներուն առաջինը բե-
րիր ա՛յն կնոջն համար , որ մանկադէզը
մանկապարտէզի փոխարկած էր մեր մէջ , որ
ճանճրացուցիչ գրքին տեղ հրահանգիչ խաղը
դրած էր , որ աղքատին ու հարուստին զա-
ւակն հաւատար կը համադրեցոյժ վարդա-
գոյն , որ ծալլապատիկ ցայն օր նստած մա-
նուկն ալ կը վարդագունէր շարժմամբ ու չըր-
ջագայութեամբ , որ տղայաց մարմինն ազդէն
ու լեզուն ազճատութենէ կը մաքրէր , որ
թաթին դէմ համկայր ու չէխին տեղ ժպիտ
կը շալկէր մանկութեան , որ երգ ի բերան
կը մտնէր դասարան , որ լոյս կ'արտահանէր
ամէն իրիկուն դասարանէն , ամէն օր աւելի՝
լոյս : Առաջին սեւածիր թաշկինակն՝ որ ար-
ցունքս սրբեմ՝ բերիր ինծի Ֆոէօպէլի ու
Բեսսոլոօճիկի հայ առաքելուհոյն համար , որ
իր կարգին կրթական առաքելուհիներ կը պատ-
րաստէր , հոս հոն մանկապարտիզպանուհիներ
կ'առաքէր ամէն տարի : Տիկին Գայլանէ Մա-
տակեանի համար՝ կ'ըսեմ , որ՝ որբեւայրի՝
հոս եկաւ , եւ հոս որբ թողուց իր միածին
Օննիկն , հիւժախտէ մեռնելով Ռուսական Հի-
ւանդանոցին մէջ :

Սեւածիր թաշկինակներուն երկրորդն ինծի
բերիր Գեղյ Ներդաշնակութեան բարեկամ-
ուհեայ մը , գոտանուհեայ մը համար , որ Բա-
րիզի վերջին անգամ Սբուեհտահանդէ-
սէն Գեղարքայի մահու մարմնոյ վերքէ մը ,
քանզի միշտ ինչպէս քեզի ինչպէս քեզի

— սրտի վերքերն որոնցմէ չա՛տ ունէր եւ ո-
րոնք միայն թերեւս մինչեւ դար մը երկա-
րէին տարարաւց Տիկին Իսկուհի Այվազեանի
բազմալոյզ կեանքն : Ներդաշնակութիւնն որ՝
ըստ Միւսէի՝ մեզ «Իտալիայէն կու գայ , որ
Իտալիային ալ կու գայ երկինքէն» , հոն՝ յի-
տալիա՝ գացած էր նախ ուսանիլ Տիկին Այ-
վազեան իտալերէն լեզուն մէջ զոր սքան-
չելագէտ կը խօսէր : Գեղարուեստից սիրուհի
մը չէր կրնար Ռաֆայէլի հայրենեաց մէջ գտնց
ընել Պատկերհանութեան ուսումն ալ : Եւ
Տիկին Այվազեանին իւզաների նկարներն
հոգի ունէին լալոր՝ իրենց նկարչուհոյն նման
երաժշտութիւնն աւարտել գնաց Բարիզի Գոն-
սէպօպոլուսին մէջ , եւ ի Բարիզ թատերա-
բեմն ելաւ՝ ուր գերազանցեց մանաւանդ Սան-
սուսէ Տալիպալի մէջ : Իր արու խորալոյզ
ձայնը՝ կայծակնացայտ նայուածքին ընկերա-
ցած՝ կ'աղկոծէր ունկնդրին հոգին : Դաշնակը
կը դողար՝ իր մատունք դեռ ստեղնաշարին չը
մօտեցած : Բեմի դիցուհոյն — հաօրկ է ան-
ուանել Սառա Պլանտուն — երկրպագուներէն
մեծագոյնն — հաօրկ է անուանել Ժան Ռիշ-
րէշն — ինքզինքը «բառանուած» մը [domp-
teur de mots] կ'անուանէ : Տիկին Այվազեանի
համեստութիւնը կ'արգիլէր իրեն «ստեղնա-
նուած» մ'անուանել ինքզինքն : Այդ նուա-
ճուհին ստեղանց ու ձայնի գործարանաց ,
այդ նուաճուհին ճակատագրային ամենազգի
հակընդդիմութեանց , հուսկ ապա նուաճուե-
ցաւ , աւա՛ղ , մահուանէ : Մօրառանի Մե-
սիքսը տուաւ ինձ կարգալու եւ ինչ փոխ
առաւ Պլանգիի Քաղաքական ակադեմիայի
պրահաքիւնն . ի՛նչ փոխանակութիւն , Բայց
մեր փոխանակութիւնք միշտ այսպէս էին Իս-
կուհիին հետ . իր աշխուժութիւնն , եւ իմ
թմրութիւնս : Սակայն օր մը թմրութիւնս
նուազման եւ օր մըն ալ գրեթէ անէպոման տա-
րաւ . Օկիւսդ Լօպպաուսիին հետ օր մը դաշ-
նակին առջեւ նստան եւ ածեցին . . . Վեր-
թե՛րը . դեռ չէին աւարտած եւ ինքզինքս
կորսնցուցի : Օր մըն ալ խանդավառ սիրազեղ
խօսակցութեամբն այնքա՛ն մոգեց զիս որ
կրնայ ըստիլ թէ՛ Նիրվանայի գերիլը գտայ
ինքզինքս՝ Նաւագին երգը մանաւանդ շատ կը
սիրէր , Նաւագին երգը մանաւանդ շատ կը

սիրէի ես ալ . ամեն անգամ զայն անպատճառ
կը զարնէր ինծի : Ու նաւագին երգին ճեր-
մակ աղաւնին՝ ամէն անգամ ինձ մտածել կու
տար սեւ գերեզմանին : Դաշնակը գոցելով
օր մը ու նուագի տետրակ մը տալով ձեռքս՝
գրչի մը հետ . — «Ճերմակ տեղը բան մը գրէ
հոս ինծի .» ըսաւ : Ու գրեցի —

Ինքն արդեօք, հրեշտակ, ճերմակ աղաւնին
Ինձ մտածել կու տայ՝ բարձ՝ սեւ շիրմին:

Երրորդ թաշկինակն, ո՛ր պահպան իմ
հրեշտակս զոր Աստուած ինձ պահէ, երրորդ
սեւածիր թաշկինակն ինձ տուի, երբ կան-
խելով ի գերեզման Հայ Գրականութեան նա-
հագետն՝ հոգին աւանդեց Հայ Գրականու-
թեան նահագետուհին : Առաջին հայ աղջիկն
եղաւ Սրբուհի Վահան որ սկսաւ գրիչ չար-
ժել ու քնարերգել : Պէշիկթաշեան իր ուսու-
ցիչն եղաւ ու Բագրատունին իր կնքաճայրը,
մինչ նազը Վահան իր մայրն եւ իր հոգե-
մայրը, լուսաւորեալ թաղի մը՝ Օրթագիրդի
հայ աղջկանց սերունդներուն ալ հոգեւոր
մայր կը հանդիսանար : Այլ ամուսնութենէն
առաջ նուազ գրող քան ուսանող ուսումնա-
սիրող եղաւ Տիկին Տիւսար փաշա : Հայ իգա-
կան սեռն աւելի հարուստ գրութի մը չունի :
Գեղարուեստք, գեղատառք, իմաստասիրու-
թիւնն ու ընդունենքն եղան իր ուսման ուսում-
նասիրութեան առարկայ : Յետ ամուսնութեան
հրատարակեց հետզհետէ երեք վէպեր, որոնք
հայ իգական սեռին վրայ դարձուցին բովան-
դակ հայ ընկերութեան ուշադրութիւնն : Երբ,
ի՞նչպէս այդքան կրցած էր բարձրանալ հայ
կինն, յոյժ տարասեռ, յոյժ զանազանաւոր-
եալ, յոյժ զարգացեալ միջավայր մը միայն՝
որպէս չէր ընդհանրապէս հայ իգական սե-
ռին միջավայրը՝ կրնար այդպիսի գործերու
ծնունդ տալ : Ուրեմն հայ հեղինակուհին իր
տարիները դարեր ապրած էր, ապրած էր ըն-
կերութեանց կեանքը, խորհած էր իմաստա-
սիրաց խոհանքն, զգացած էր ինչ որ մարդ-

կային կամ կ'նոջ սիրաբ' մեծ վիշտերէ մշտա-
պէս տկոսեալ՝ կրնայ զգալ, այսինքն սպա-
ռած էր գրելէ զգացումն, յուզումն եւ Գրա-
կանութեանց ու Գեղարուեստից այդքան տենա-
դալիւր յարումն, այդ գրելէ ժելադեան աշ-
խատութիւնն ի՞նչպէս ժամանակ կը թողար,
մարդ կը զարմանայ, ընդունելութիւն ընելու
միշտ եւ միշտ հայ իգական սեռի կրթութիւնը
նպատակ ունեցող բոլոր միութեանց ամենա-
գործօն մասնակցութիւն ունենալու : — «Այ-
ջիկս, ըսաւ օր մը, եղիա էֆէնտիին օձիքէն
չը պիտի ազատիմ» : Հարսնցու աղջիկ էր եղած
արդէն Տօնին Տիւսար փաշա : Այդ գերա-
զգած կինն, Արաքսիայի հեղինակուհին, ի՞նչ
կրնար ընել, ի՞նչ կրնար ըլլալ, երբ այն
սքանչելի աղջիկէն՝ Հայուն ու Գաղղիացուն
բոլոր յատկութիւններովն օժտեալ՝ ոչինչ մնար
մօրը բայց միայն իր շրջագիտները, կար-
ուճելին արկղիկը, գիրքերն ու տետրակները,
ու ձայնին արձագանգը . . . Ինքն իր ստուերն
էր այնուհետեւ Սրբուհի Տիւսար փաշա : Այն
Ոլիմպական գլուխն, Աստուած իմ, այնպէս
էր այլ եւս որպէս թէ մարմնոյն վրայ չըլլար :
Ո՛չ, բանի մը հաւար դեռ կը մնար այն գլուխը,
դեռ կը մնային աչքերը, արտասուք թափե-
լու համար :

* * *

Ա՛լ ինձ թաշկինակ մի՛ բերեր, ո՛ր պահա-
պան հրեշտակս : Արտասուացս աղբիւրն ա՛լ
ցամքեցաւ : Գլուխս ա՛լ մարդ պէտք չունի,
գլուխս միայն պէտք ունի ուսիդ ուր հանգչի :
Երիցս ողբացեալ ամուսնոյդ յաւերժանուէր
սիրտդ ինձ համար կ'արիւնի, բանաստեղծին
համար զոր եղբայրագրեցիր, գծապղջ բա-
նաստեղծին համար որ իրեն գերագոյն բաղդ
կը համարի որ ուսդ իր հէ՛ք ջախջախեալ
զլիւոյն հանգստոց ունի :

ԵՂԱՍ. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

20 Փետրվար 1901

ՅԱՆԳԱՊԱՏՈՒՄ

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ...

- « Փափուկ խնդրոյ մը վրայ, այս անգամ,
« Լըրջօրէն խորհուրդ հարցունել կուգամ.
« Պիտի կարգըիմ, եղբա՛յր, ի՞նչ կ'ըսես... »
— « Շա՛ս աղէկ կ'ըլլայ. կարգըե՛կ, Ներսէս : »
- « Սակայն մի՛ գուցէ գործ մ'ընեմ յիմար,
« Յախուռն ընտրութիւն մ'անդարձ, անյարմար,
« Եւ վերջն ալ ցըմա՛ն գղջամ դառնապէս... : »
— « Է՛հ, կարգըե՛կ ե՛ս կեցիր, Ներսէս : »
- « Բայց, եթէ գիտնաս թէ ո՛րքան խանդով
« Կը սիրեմ Աննան, աղուռ, հոգեթով,
« Մարկոսին աղջիկն, հե՛ղ, բարւ, վարդերես... : »
— « Ի՞նչ կը վարանիս, կարգըե՛կ, Ներսէս : »
- « Վարանումս, Է՛հ, չե՛ տաս անբընական,
« Անուն ու պաշիւ վստահիլ կնկան...
« Խաբուած երիկներ տեսնեմ դէն ու դէս... : »
— « Իրա՛ւ, կարգըիլ մի՛ փութար, Ներսէս : »
- « Բայց Սերն, որդի՛ պէս, սրտիս մէջ բաժուն,
« Զիս կը կրծէ միշտ. գիշերներն անհուն
« Կ'երազեմ, ցերեկն ալ զըլսուր եմ ես... : »
— « Հասկըցա՛յ... պէտք է կարգըիս, Ներսէս : »
- « Դիւրագրգիռ եմ, կրֆոս, անհամբեր...
« Թէ որ օր մը կիճս ինձ առակ չափեր,
« Գաւազան մ'առած հասարկէկ ու մեծ,
« Կարող եմ փառաւոր մի ծե՛ծ... : »
— « Գե՛տ բան. կարգըիլ չես կրնար, Ներսէս : »
- « Բայց սարփոս հեշտա՛նք մը կըզգամ ներսէս
« Երբ կը մըսածեմ թէ, ինչպէս շատեր,
« Ես ալ զաւակաց կրնամ ըլլալ տէր
« Որոնք համբոյրներ առնեն այտերես... : »
— « Հարկա՛ւ, լա՛ւ է որ կարգըիս, Ներսէս : »
- « Ա՛հ, բայց եթէ կիճս անխոնջ, անվրնաս,
« Նսեւէ ետէւ շարէ ուր տասն հաս...
« Դառնայ տունս անկարգ մի... մանկապարտե՛ղ... : »
— « Կարգըիլն՝ եկուր զա՛նց ըրէ, Ներսէս : »
- « Թո՛ղ ո՛ր, կը սահին օրեր վաղանցով,
« Տըղախ երբ մեծնան կ'ըլլան ինձ նեցուկ,
« Կը բեքեւցունեն զիս իմ հոգերես... : »
— « Տարակո՛յս չի կայ. կարգըե՛կ, Ներսէս : »

— « Սակայն Մահն ալ կայ՝ չար ու վաս, անի՛
« Եթէ երբեք գայ, կիցս առնու տանի...
« Ո՛հ, չեմ դիմանար, կը մեռնի՛մ, գիտե՞ս... : »
— « Վերջին խօսք. դու մի՛ կարգը իր ներսէս : »

— Գողթս հանոյցներ, քաղցր յոյսեր գեղադիմ,
Ցաւեր, հոգեր ալ — կարծիք քեր ու դիմ —
Որք մեզ վախցունեն կամ անոյց ժպտին,
Ա՛յնքան տառապիլ կուտան իմ սրտին,
Եւ ամուրի կեանքն է ա՛յնքան անհամ,
Որ, ի՛նչ ալ ըլլայ, ես կ'ամուսնանամ : ... :

Նման. Ֆրանս.

Ա.Լ.ՓԱՍ.Ա.Ն.

1891

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ԿԻՆՆ՝ ԻՔՐՆԵԻ ՕՐԻՈՐԴ. Հեղինակ Բրոֆ. Հերման Գլեմեհ. — Թարգմ. Մ. Կ. Նազիկեան,
1901. — Տպագրութիւն Մասքիտեան :

Գերմանացի բրոֆէսէօր Հերման Գլէնքէի Մայքը եւ Կիցն իբրեւ ամուսին գործերէն ետք՝ այս երրորդ գործն է զոր Մ. Կ. Նա. զիկեան միեւնոյն յաջողութեամբ հայացուցած է եւ որուն պիտի յաջորդէ, ինչպէս կը հասկցուի իր մէկ ծանօթագրութենէն (էջ 18), միեւնոյն հեղինակին ուրիշ մէկ գործը, Կիցն իբրեւ տանիքի : Թէեւ չատեր պիտի փախագէտին կնոջ այլեւայլ վիճակներուն նուիրուած գրութեան այս գեղեցիկ շարքը երկարաձգուած եւ ամբողջացած տեսնել ուրիշ հատորներով ալ որոնք ներկայացնէին՝ զոր օրինակ՝ կրնն իբրեւ . . . տարիւնի, ու դեռ իբրեւ չեմ գիտեր ինչ, բայց մենք՝ խոստացուած յաջորդ թարգմանութեան միայն սպասել լատականանալով, ակնարկ մը պիտի նետենք ներկայ գրքին վրայ որ նոր հրատարակութեան մը բովանդակ թարգմանութեամբն ու հրատարակուի կը ներկայանայ :

* * *

Հեղինակին քիչ մը չափազանց պարծենկոտ եւ թարգմանչին համեմատաբար համեստ

յառաջարաններէն ետքը, ներածութեամբ մը եւ անոր յաջորդող հինգ գլուխներով՝ յարգելի բրոֆէսէօրը աղջկան մը ֆիզիքական, բարոյական, իմացական եւ ընկերական բոլոր հանգամանքները նկատողութեան կ'առնէ տեսակ մը խանդավառ ու բանաստեղծական լրջութեամբ որ հեռի է ձանձրոյթ պատճառող գիտական չորութենէ կամ սովորական բարոյախօսութիւններու տափակութենէն. եւ այս պատճառաւ է որ այս գիրքը լրջութենէ չախորժող ամէնէն զուարթամիտ աղջիկն ալ պիտի կրնայ հաճոյքով կարդալ ծայրէ ծայր : Օրիորդին առտնին եւ զգայական դաստիարակութիւնը, անոր մարմնական եւ հոգեկան առողջապահութիւնը, անոր ընկերական եւ գործնական կրթութիւնը լայնօրէն խնդրոյ առարկայ եղած են իրենց յատուկ գլուխներուն մէջ՝ յստակ եւ առողջ հայեացքներով : Օրիորդին մաքրի եւ զգացման խնամքին վրայ խօսող գլուխը ամէնէն բեղունն է ուր աղջիկներու բոլոր բնական միտումներուն, զգացումներուն, յուզումներուն, դրդումներուն — կը հասկնաք անշուշտ թէ չարածճի սէրն

ալ անոնց մէջն ըլլալով գլխագիր — վերջապէս կանացի բոլոր յատկութիւններուն ու զանոնք տածելու պայմաններուն վրայ կը խօսուի բազմակողմանի եւ վերջին ծայր ճիւղ գննողութեամբ մը : Այս դիտուն մէջ կը պատկերանայ բովանդակ կնոջնախնայքիւնը իր բոլոր շնորհովը . կատարեալ հոգեբանութիւնն է ան կնոջ , ամբողջ ուսումնասիրութիւնը կանացի հոգեւոյն՝ իր խոստատուկ գծերուն եւ անըմբռնելի երանգներուն մէջ : Վերջին գլուխը նուիրուած է տարիքոտ օրիորդներու , ժողովրդին բառով՝ տունը մնացած աղջիկներու , ուր հեղինակը կնոջ բնական կոչումն իրականացնել չկրցող այդ տարաբախտ դասակարգին վիճակն ու գոյութեան պատճառները քննելէ յետոյ՝ առողջապահութեան , բարեկեցութեան եւ ապրուստի վերաբերեալ կարգ մը օգտակար հրահանգներ կուտայ : Այս գլուխը չեմ գիտեր ինչո՞ւ մարդ տեսակ մը կոխածնքով կը կարդայ :

Այս բոլորը ու ամբողջ գործը ծայրէ ծայր գրուած են կնոջ ֆիզիքական , բարոյական եւ ընկերական վիճակին վրայ խորունկ ճանաչողութեամբ մը որ հիացում կազդէ . մանաւանդ կնոջ բնական արամադրութիւններն ուղղելու եւ զանոնք օգտակարապէս գործածելու կերպերուն , օրիորդին դաստիարակութեան բանաւոր պայմաններուն վրայ թանկագին տողեր ունի հեղինակը զոր կարծէ որ մեր աղջիկները կարդան իրենց բոլոր ուշադրութեամբ : Այս բոլոր գեղեցկութիւններուն մէջ ուր հեղինակը իր գրչին գերազոյն թափովը կ'աշխատի ճշմարիտ , իտէալ օրիորդը ուրուագրել , միակ քիչ մը տգեղուկ մասը այս գրքին՝ օրիորդին մարմնական խնամքին նուիրուած գլուխն է , ուր բարոյախօս եւ հոգեբան բրօքէսէօրին յանկարծ կը յաջորդէ անպատկառ բժիշկը որ առողջապահական պատուէրներու ձեռնոցներով չի վարանիր ջոջափելու կարգ մը խնդիրներ , մինչեւ իջնելով աղջիկներու . . . կոնքին որուն « առաջին տեղը կուտայ մարմնական խնամքներուն » մէջ : Առողջաբանութեան ամէնէն վրան բաց տեսակէն ալ գայթակղողներէն չեմ , բայց այս գրքին մէջ ուր ամէնէն աւելի կնոջ է՛ն վսեմ կոչումներուն , անոր սրտին եւ հոգեւոյն

է՛ն բարձր եւ ազնիւ ձգտումներուն վրայ կը խօսուի , այս միջանկեալ գլուխը չեմ գիտեր ինչո՞ւ անկուսի մը անախորժ տպաւորութիւնը ըրաւ վրաս :

. . .

Շատ ուշագրաւ են հեղինակին հայեացքները կնոջ ընկերական վիճակին վրայ : Բրօքէսէօրը համոզուած antiféministe մըն է որ կուզէ կինը պահել տարիներէ ի վեր իր գլուխը ընտանեկան համեստ միջավայրին , իր բոլոր բնական համարուած կոչումներուն մէջ : Իր դառնութիւնն է թէ « Անտուած եւ բնութիւն երկու սեռերուն միջեւ յաւիտենական սահման մը գծած են զոր կինը չի կրնար անցնիլ առանց իր անձին վնասելու » (էջ 378) : Հետեւաբար բոլորովին հակառակ է դարու վերջի այն բոլոր միտումներուն որով կուզուի էրիկ մարդու յատուկ ընկերական ու քաղաքացիական վիճակ եւ դիրք տալ կնոջ : Որքան որ ալ իրաւունք ունենայ հեղինակը , իրողութիւնն այն է թէ արդի քաղաքակրթութեան ստեղծած բնկերական ու տնտեսական ներկայ պայմաններուն դժնդակօրէն անխոստափելի բերումնքն է կնոջ այս առնանալու ձգտումը որ ի յայտ եկած է féminismeի ձեւին տակ : Իր գոյութիւնը պահպանելու համար է որ նոր կինը այսօր ստիպուած է հետզհետէ դուրս ելլել իր ընտանեկան շրջանակէն եւ ձեռք առնել էրիկ մարդոց յատուկ բոլոր զբաղումները , Féminismeը , ուրմն , իրականութեան մէջ տնտեսական խնդիր մըն է , տնտեսական աղէտ մը աւելի , զոր դժուար պիտի ըլլայ դարմանել մասնաւոր ջանքերով :

Այս բոլորը կարդալէ յետոյ , ի՛նչքան սրտառուչ է խորհել մեր հին նահապետական գաւառական ընտանիքներուն վրայ ուր հայ աղջիկը՝ առանց բրօք . Հէրման Գլէնքէի սէ մէկ գիրքը կարդացած ըլլալու , ընտանի երգին տակ , հօրենական օճախին չուրջը , ու մօր հոգածու ձեռքերուն մէջ կը պատրաստուէր իրրեւ ճշմարիտ ամուսին , օրինակելի մայր ու ծիր տանտիկին , օժտուած կնոջական միամիտ պարկեշտութեամբ , սրտագրաւ ամօթխածութեամբ եւ անկեղծ բարութեամբ գոհար—յատկութիւններ զորս յարգելի բրօ-

Ֆէստօսը ա՛յնքան կը մնտուէ օրիորդներուն վրայ: Իրաւ է որ մեր օրիորդները զսրկ էին այն գրաւիչ սուր միտքէն, այն տեսակ մը առնուէ եւ զգլխիչ փափկութենէն, նրբութենէն, շնորհէն ու դեռ չեմ գիտեր ինչերէն որոնք արդի քաղաքակիրթ կիներ կը յատկանշեն, բայց գոնէ ընաւ իրենց մտքէն չեն անցուներ էրիկ մարդուն գրաւած ընկերական կեանքի սահմաններն արշաւել որմէ ա՛յնքան կը սարսափի բրօֆէսէօր Գլէնքէ:

* * *

Թէ ի՛նչ աստիճան օգտակար պիտի ըլլայ այս գիրքը հայ օրիորդին, այս մասին թարգմանիչը հարկ եղած ապահովութիւնը կուտայ իր յառաջաբանին մէջ՝ կանխելով թէ «Այս գիրքը այնպէս գրուած է՝ որպէս թէ ճիշտ մեզի համար գրուած ըլլար»: Իրաւ է որ Պոլսեցի հայ օրիորդին կեանքը, ապրած միջավայրը, եւ ընկերական պայմանները քիչ չէր կը նմանին գերմանացի կամ մի որ եւ է Եւրոպացի կնոջ, բայց Պոլսեցի հայ օրիորդը՝ հայ աղջիկներուն մէկ պզտիկ մասը միայն կը ներկայացնէ, մինչդեռ անդին կայ գաւառացի աղջիկը, ստուար ամբողջութիւն մը որուն կեանքը իր գլխաւոր գիծերուն մէջ իսկ ան հունապէս կը տարբերի Պոլսեցիինէն որքան գերմանացիինէն: Ինչքա՛ն բաներ կան այս գրքին մէջ որոնցմէ ընաւ բան մը չպիտի հասկընայ գաւառացի աղջիկը. եւ հակառակը՝ իրեն համար կարեւոր ի՛նչքան կէտեր կան որ զանց առնուած են: Բուն գաւառացի աղջկան կամ կնոջ օգտակար եւ նպատակայարմար գործ մը ունենալու համար՝ յատկապէս անոր համար պէտք է գրել, ճանչնալէ յետոյ զանի իր կեանքին բոլոր կողմերովը: Բայց ճանչնալն ի հարկէ ուսումնասիրութեամբ կըլլայ, եւ ա՛հա այս ուսումնասիրութիւնն է որ մեր մէջ կը պահի: Մէկ քանի տարի առաջ այս տղերքը գրողը Արեւելքի մէջ հայ կնոջ ուսումնասիրութեան համար ծրագիր մը ներկայացուցած էր եւ նոյն այդ ծրագրով սկսած ալ է գաւառացի կնոջ ուսումնասիրութիւն մը որ դժբախտաբար ընդհատուած է, բայց թերեւս օր մը կ'աւարտի: Մեր բարեկամ Սարգիսը չի համակրելի գրագէտ Ռուբէն Զարգարեանն

ալ՝ սկսած էր նոյն ծրագրով Սարգիսը չի կնոջ ուսումնասիրութիւնը, բայց կարծեմ ան ալ կ'սկսատար թողուցած է: Այս տեսակ ամբողջական ուսումնասիրութիւններ եթէ հրատարակուին, այն ատեն կարելի է գրել բուն հայ օրիորդին գիրքը, բուն իսկ իր վիճակին եւ Ֆիզիքական ու բարոյական պահանջներուն համապատասխան ուղղութեամբ մը:

Միջավայրի պայմաններու, ցեղային բարքերու եւ նկարագրի քանի մը տարբերութիւններէ դուրս՝ ստոյգ է սակայն որ կիներն ու՛րիւնն է ամէն երկրի, ամէն դարու մէջ, եւ ընկերական ու զարգացման ամէն աստիճաններուն վրայ: Կնոջ մէջ նկարագրի զանազանութիւն քիչ կայ, ըլլա՛յ հագեկան, ըլլա՛յ ֆիզիքական: Ամէն կիներ քիչ շատ իրարու կը նմանին իրենց նկարագրին գոնէ խոշոր գիծերուն մէջ. պայմանագրական, հասարակաց նկարագիր մը, խառնուածք մը կայ կնոջ յատուկ, հասարակաց յատկութիւններով ու թերութիւններով զորս ամէն կին ալ ժառանգած է անխորի, էրիկ մարդուն վրայ է որ կը գտնեա այն նկարագրի խորունկ, հիմնական տարբերութիւնները, ֆիզիքական ու հոգեկան այն կարկառուն, բարձրաքանդակ, ինքնորոյն նկարագիրները որոնք իրենց ցեղային ընտանջ մեծութիւնը կը կազմեն: Նոր կիներ որ կնոջական սլայմադրական նկարագրէն կը շեղի եւ էրիկ մարդուն նմանիլ կը ձգտի՝ héroï-comique կապկոթեամբ մը, բո՛ւն, ճշմարիտ կիներ չէ. վատասերուած, հոգէսխտաւոր կիներն է ան: Կիներ, ուրեմն, իր առողջ, հաւատարակչիւ վիճակին մէջ, ո՛ր երկրի մէջ ալ ըլլայ, յետին կոչող գեղացու կտոր կնիկէն սկսեալ մինչեւ՝ մեծ քաղաքներու է՛ն նորացած կիներ, մի՛շտ միեւնոյն երկչոտ, ջղային, սիրող, գորովագութ, պջող, ունայնամիտ, զարգարկոտ, զիւրահաւան ու խորամանկ կիներն է: Այս տեսակէտով՝ նազիկեանի թարգմանութիւնը գերազանցապէս կրնայ օգտակար ըլլալ մեր օրիորդներուն համար ալ, քանի որ ան կնոջ վերաբերեալ է՛ն հիմնական եւ հասարակաց խնդիրները կը շօշափէ:

* * *

Դրքի մը պարունակած գաղափարին հետ

զայն արտայայտող լեզուն ու ոճն ալ նոյն-
քան կ'արժէ նկատողութեան առնել : Թէեւ
կրկնութիւններու շատ կը հանդիպինք ուր հա-
մանման գաղափարներ տարբեր տարբեր ձեւե-
րու տակ մէջ կը բերուին գեղեցիկ բառերու
առատ շարահիւսութեամբ մը , բայց պէտք է
ըսել թէ շատ գողտրիկ լեզուով մը գրուած է
այս գիրքը զոր նազիկեան յաջողած է թարգ-
մանել նոյնքան մաքուր ու կանոնաւոր աչ-
խարհաբարով մը , թարգմանածոյ ըլլալը
չհասկցուելու աստիճան բնականութեամբ ,
որուն համար կարժէ շնորհաւորել զինքը :
Տեղ տեղ գեղեցիկ նոր բառեր ալ ունի , զո-

րօրինակ՝ զարդարկոտ, զարդարկոտութիւն զոր
ես ալ վերը գործածեցի : Ձեռ՝ գիտեր թէ
գերմաներէն ո՛ր բառին թարգմանութիւնն են
ասոնք , բայց ապահովարար պճնաւե՛ր, պըն-
նաւորութիւն բառերէն աւելի արտայայտիչ
են : Դարձեալ՝ ճանաղջիկ , նման ճանճիկիկի
որոնց պէս են նաեւ ճանճղայ , ճնիկաւայ ,
զորս գաւառացիք կը գործածեն : Սակայն
չկրցի ըմբռնել թէ ինչո՞ւ օղկանիզովի նման
օտար բառ մըն ալ գործածած է , գործարա-
նաւորութիւն , յօրինուածք բառերը արդեօք
միեւնոյն իմաստը չէ՞ին տար :

ՅՈՎ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Զ Ա Ն Զ Բ Ո Յ Ք

Յաճախ մտախոհ՝ կ'ըսեմ իւրովի.
« Ինչո՞ւ չը գիտնամ իմաստը կեանքին.
Թէ ինչո՞ւ համար սիրոյ, զոքովի
Մէջ կ'ըլլայ հոգին լոյս մը հրըճուագին . . . »

Ամեն օր, վայրկեան, մեր աչքին առջեւ
— Երբ հրբատ նայուածք մը նետենք՝ չորս դին —
Երկինք, ծառ, ծաղիկ, լուսնակ կամ արև՝
— Խմբանրկարներ մեր անհուն սրբտին —

Խորհուրդի ձանձրոյք մը կը սեւեռեն
Վերը, մեր դիմացն ու մեր շուրջն ու վար,
Ու կարծես ձայն մը կ'ըսէ մեզ վերէն,
« Կեանքը տաղտուկն է, Սերն անոր բուրվառ . . »

Օ՛հ, ես չեմ սիրեր տաղտուկն այդ կեանքին
Մըտածող զանկին ձանձրոյթն ահաւոր,
Կուգեմ սեւեռում մ'ըլլալ տրամագին
Դեպի այլուրի մ'երազը աղուոր . . .

Այլուր մը կապոյտ, քիւրեղ, արշալոյս
Ուր սիրտը փղծկում, հոգին սէր մ'ըլլան,
Եւ ուր, առ յաւետ, զըւարթուն կամ կոյս՝
Իմ յիշատակներս ինձ պատմեն ու լան . . .

Օ՛հ իմ մշտատեւ քափառումիս մէջ
Երբ շուրջըս ծաղկունք անոնչ կը բուրեն,
Կը բաղձամ սիրել Ձանձրոյք մը անվերջ՝
Ձանձրոյքը՝ Սերէն, Երգէն, Համբոյրէն . . .

Մ. Ո.

ՀԱՅ ՀԱՐՈՒՍՏՆ ՈՒ ԳՐԱԳԷՏՆ

Մախիսի մէջ հրատարակուած յօդուածս , «Ինչպէս կը փճանան» , — որով հայ գրագէտին տխուր ու անհրապոյր ճակատագրին վրայ արագ ակնարկ մը կը նետէի , — լրագրութեան մէջ շարժում մը առաջ բերաւ :

Հայ գրագէտին փճացման , իր տաղանդին այլասեռման իրրեւ պատճառ կը նկատէի այն նիւթական անհնարաւորութիւնը , որուն մէջ կը գտնուի այս վերջինը , ապրելու համար իր խառնուածքին զարգացման ու իր տաղանդին ուճացման նպաստող պայմաններու մէջ : Վանդի այս ամէնը գլխաւորապէս դրամով կրնան իրականանալ , եւ գրականութիւնը՝ ապրուստ ապահովող առարկէզ մը չէ դեռ մեր մէջ :

Եթէ գրականութիւնը այս անհրապոյր ու խորշիկ երեւոյթին ներքեւ կը ներկայանայ մեզի , ինչ է պատճառը , — Հայ հարուստին անտարբերութիւնը թէ հայ հասարակութեան տգիտութիւնը : Այդ միեւնոյն յօդուածին մէջ , պատասխանելով Թլկատինցիին , որ ինծի հայ մեկենասի մը հասցէն կը հարցնէր , կ'ըսէի թէ անոնց «դարաշրջանը անցած է շատոնց ու հայ գրագէտը իր աչքերը պէտք է հասարակութեան դարձնէ» : Ու դեռ կ'աւելցնէի «Անոնք՝ հայ գրագէտն է որ կը փնտռեն , — մենք՝ հայ գրագէտին ապրուստը ապահովող հասարակութիւնն է որ կը փնտռենք» :

Այս առթիւ բաղդատութիւնն ընելով հին օրերու հայ հարուստին ու հիմակուանին հոգեբանութեան , կ'ըսէի թէ , հինքը , իրենց տգիտութեամբ հանդերձ , ու թերեւս անոր համար , աւելի գաղափարասէր փառասիրութիւններ ունէին քան հիմակուանները , Հինքուն մեկենասելու իղձը՝ հաստատուած էր ուսմունքի կարեւորութեան զգացումին վրայ , այն ուսմունքին՝ որմէ իրենք չունէին , եւ որմէ կը փափագէին որ ունենային ապագայ սերունդները : Ու կը նպատէին , օգտակար գործի մը օժանդակած ըլլալու գիտակցութեան միամիտ՝ այլ անբասիր գոհունակութիւնը փայ-

լտայելով իրենց սրտին խորը : Ասիկա , կը կրկնեմ , էապէս idéaliste ու բարոյական բարձրութեամբ փառասիրութիւն մըն է : Նոյնը չէ հիմակու հայ հարուստին հոգեբանութիւնը : Անիկա՝ հինքուն տգիտութիւնը չունի , ու նենալու համար նաեւ անոնց անխառն միամտութիւնը : Անիկա՝ չունի նաեւ եւրոպական bourgeoisieին աւելի կամ նուազ զարգացման բարձրութիւնը , — ինչպէս դիտած էր արդէն Մախիս խմբագրապետը , — գրականութեան՝ ինչպէս որ եւ է արուեստի գործի մէջ տեսնելու համար՝ ժողովրդի մը բարոյական բարձրացման ու ընկերական բարգաւաճման ուժեր : Այսօրուան հայ հարուստը՝ ունի իր ինքնուրոյն հոգեբանութիւնը , իր կազմած աշխարհահայեցողութեան համեմատ : Իր խնայատասիրութեան հոգին՝ նիւթապաշտութիւնն է , (բաւին անձուկ ու ո՛չ-գիտական նշանակութեամբ)՝ եւ անոր տառնցքը՝ անհատապաշտութիւնը (բաւին սխալ հատկացողութեան համեմատ) : Անգլիական ճարտարարուեստապաշտ մտքին՝ — ցոլացուած գերմանականին Պիգմարքամոլութեան ընդմէջէն , — մէկ նշոյն է ասիկա , որ մեր վրայ կ'անգրադառնայ իրրեւ քաղաքակրթութեան երեւոյթ : Այսօրուան հայ հարուստին ըմբռնման մէջ միայն այն գործերը մարդավայել , բարձրացնող , բարոյացուցիչ են , որոնք ամէնէն աւելի դրամ կը չահեցնեն : Մարդկային որ եւ է արժանիք , անկախօրէն դրամէն , գոյութեան իրաւունք չունի աշխարհի մէջ : Դրամ ունեցողը՝ ամէն ինչ ունեցողն է :

Ակադեմիայի կ'ընտրուի անդամ
Եթէ ունի դրամ :

Մտածելու այս եղանակին առջեւ ի՞նչ են հայ գրագէտն ու հայ գրականութիւնը , — Մեծապատիւ Մուրացկաններու այդ միջին cénacleը , որ , մեկենասներու գլխութեան ապաւինելու իր նուազութիւններուն մէջ , ընկերային parasitismeին տարրերը կ'աւելցէ :

Այս նկատողութիւններուն համեմատ , հայ

հարուստը այսօր ունի, ու տրամաբանօրէն, այնպիսի փառասիրութիւններ որոնք համեմատութեան կապ մը հարկաւորապէս չպիտի կրնային ունենալ գրագէտին ու գրականութեան գաղափարներու հետ:

Ասոնց բոլորը՝ այնքան անհերքելի ճշմարտութիւններ են որքան ինքնին՝ հայ հարուստին մեղադրանքը կը դառնան: Ահա՛ այս բանն ըսած էի, աւելի համառօտ ու անցողակի, «Ինչպէս կը փճանան» յօդուածիս մէջ:

Կրնայի ենթադրել թէ հայ հարուստներէն վշտացողներ գտնուէին, բայց մտքէս չէր անցնէր թէ անոնց պաշտպանութեան ու ջատագովականին անուշ եւ յուզուած ձայնը Պէրլինի համալսարանին հայ ուսանողներէն մէկէն Պ. Զ. Յ. Անդրէասեանէն պիտի գար (!): Կը հասկնամ իր տենղը, իր բազմաթիւ *déclamation*ը, որուն մէջ տեսակ մը զգայուն եւ յուզուած շեշտ կը թրթռայ: Բայց, ըստ իս, իր միտքը լրջութեան մէջ կորուսած է՝ ինչ որ իր սիրտը շահեր է զգայնութեան մէջ, *en contradiction* իր սպրած միջավայրին: Եւ կարելի չէր չգտարձանալ այն խորիւր հարցականին առջեւ՝ զոր Պ. Անդրէասեան թուցած էր ուղղակի իմ հասցէիս: «Ես կը հարցնեմ թէ ինչո՞ւ Պ. Յարութիւնեան ասանկ կտրուկ աննպաստ վճիռ մը կ'արձակէ. արդեօք ենթադրութիւն մըն է ըրածը, թէ իրօք իր փորձառութեանցը արդիւնքն է այդ հետեւողութիւնը (?)»: »

Ու Պ. Անդրէասեանին *sentimentalisme*ը սրտաշարժ ձայնարկութեան մը մէջ կը խառնայ, իրբեւ ընդգիմախօսութիւն ինծի, «Հարուստները մի՛ այդչափ հարուածէք անիրաւարար, անոնք էին որ որբերուն, աղքատ գաղտնիներուն ու հիւանդանոցին նուիրեցին պահանջուած ատեն եւ սատարեցին կարօտեալներու: »

Կը ճաշակէք անշուշտ այս պատուական *digression*ներուն բոլոր գրագիտական հաճոյքը:

Բայց ես ե՞րբ ըսի թէ հայ հարուստը աղքատ գաղտնիներուն, որբերուն կամ հի-

ւանդանոցին փարա տուած չունի: Մատնացոյց նշան մըն ալ չդրի իր նուիրատուութիւններուն քանակութեան առջեւ, բաղդատմամբ միջին դասակարգին ըմբաներուն: Ես կ'ըսէի թէ այսօրուան հայ հարուստը մեկենասելու ճաշակը՝ նորութեան զգացումէ զուրկ կը գտնէ ա՛լ. թէ՛ անիկա չի սիրեր, կ'ատէ նոյնիսկ գրականութիւնը, եւ եթէ երբեմն գրատէրի կամ արուեստասէրի կոտորուք մը կը տեսնենք իր վրայ, ատ ալ չէ թէ գիտակցութեամբ է, այլ՝ *par dilettantisme* միայն: Ի՛նչ, Պ. Անդրէասեան կը հաւանի՞ որ հայ գրագէտը երթայ հարուստին փէշերուն փաթթուի, իր մէկ ձեռագրին հրատարակութեան ծախքը հագալու համար: Կը հաւատամ հայ հարուստին գթասիրտութեանը, չեմ հերքեր՝ խեղճուկ գրագէտ մը ողորմասիրելու մեծանձնութեան գոհունակութիւնը: Գիտեմ թէ մութալու որ եւ է ձեւ, բաւական է որ հայ հարուստին քրիստոնէական զգացումները զրգուելու չափ անկեղծ երեւոյթ ունենայ ան. պիտի կրնար՝ յաջողութեամբ պահուիլ: Բայց ասոնց մէջ գաղափարակաւութեան նշույլը չկայ: Ասոնց ամէնը լրջօրէն տխուր ու վրդելիօրէն միջակ է: Բաւական է որքան «ապագայ կտակարարներու կամ հաւանական բարեգործներու խրտուիլակը մեր տրամաբաններու ու խօսելու անկեղծութիւնը խաչեցուց: Կը մեղադրենք մեր հարուստները՝ իրբեւ շահամուլ, իրբեւ անզարգացած, իրբեւ անտարբեր՝ գրագէտին ու գրականութեան: Այլապէս՝ չպիտի սպասեն որ առիթը տանք իրենց՝ մեր վրայ գլծալու, վարպետ մութացկանի մեր եղբրական ու սրտաշարժ ձեւերուն թաքուն լրջութեամբ: Հայ հարուստին բովանդակ առատածեւութեան բարոյական նշանակութիւնը՝ պէտք է դատել միմիայն իր հոգեբանութեան համեմատ: Իր նպատակը միայն իր արարիւն դատանի կրնայ ըլլալ: Ու հայ հարուստին բարեգործելու տրամադրութիւնը չէ խեղրի առարկայ: Այդ մասին զինքը կրնայ մղել անափանդութիւնը՝ որ միջակօրէն բարոյական խթան մըն է, նաեւ քրիստոնէական գութը, որուն խալութիւնը եսապաշտութիւնն է նորէն, գութը, այն անմեղ կաշառատուութե-

(1) Արեւելի, Թիւ 4629, «Մեր գրողներուն շուրջը»:

թիւնը՝ ապագայ կեանքին տոկոսաւոր ակնկալիքներուն :

Ձէ՛, Պ. Անդրէասեան , մեր հարուստներուն կը պահապանուի , անկեղծ գիտակցութիւնը՝ որ զսպանակը եղած է հազուագիւտ մեծերուն բարեգործութեանցը : Հոն՝ ուր գիտակցութիւնը կայ , սնտախառութիւնը՝ խեղճուկ մտաբանութիւններու հանդիսատեսութեան տխմար հաճոյքին չի սպասեր , հոն՝ գաղափարի անդամագրելի ուժն է՝ նպատակ ու փառասիրութիւն : Այսպէս եղան բութաղեանը , Յովնէփ Իզմիրեանցը : Մեր թրքահայ հարուստներուն ճղճիմ առատածեւութիւնները՝ ճշմարիտ մեկենամաներու գործին հետ կ'ուղէք զուգահեռացնել :

Ու երբե՛ք , երբե՛ք վաղուան հայ գրագէտը՝ իր կեանքին ու ապրուստին ալ յաջողութիւնը չպիտի կախէ հայ հարուստին ծանրագին մուշտակին քղանցքէն : Անմահ Պարոնեանին տխուր ծաղրանքը՝ այլեւս չպիտի հալածէ հայ գրագէտին անունը : Ու անիկա՝ աւելի հեշտ պիտի համարի իր երազներուն հետ փճանալ՝ քան արգահատանք հրաւիրելու նախատինքը կապել իր անունին :

Այս խօսքերուս ապացոյցները աչքի առջեւ ունինք արդէն : Անկախօրէն հարուստներու ողորմութենէն , հրատարակչականի մը հիմնարկութեան գաղափարը կը հասունայ՝

եւ՝ ծրագրին իսկ մէջտեղ կը նետուի : Գրագէտները կամ ընդհանրապէս մտքի աշխատաւորները , որոնք ապրելու հոգով կը տալտալին , իրենք պիտի ունենան նախաձեռնութիւնը՝ փոխադարձ զոհողութեան զոյցուին վրայ հիմնուած հաստատութեան մը կանգնեցնելին : Ու հասարակութիւնը , որուն հետ է գլխաւորաբար մեր գործը , եւ որուն համար աշխատելուն մէջ կը փնտռենք մեր փառասիրութեան զօրաւորագոյն աղբակը , մեզի պիտի հետեւի , ու յետոյ , հարուստներն ալ , եթէ ուզեն , par dilettantisme , կամ par charité , գրասիրական շարժումէն ետ չմնալու համար գէթ :

Կար ժամանակ մը , ուր հայ գրողը , ապրուստի դժուարութիւններուն վրայ մտածելով միայն չէր վերջացներ իր մտահոգութիւնները : Իր բարոյական մարդու արժանապատուութիւնն ու անհատականութեան տեսակէտը եմթարկուած էին կեղծիքին ու ստորնացման նուաստութիւններուն : Իր նիւթականին բարւոքման առաջին փուլն է՝ իր անհատական ինքնամիտփման այն քանի մը տարիներու փորձը՝ անկեղծութեան ու համարձակութեան ճամբուն մէջ : Ինքը՝ հարատ է այսօր ասոնցմով : Վաղը՝ անոնք իր երջանկութիւնը պիտի չինեն :

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԵՐ

Ձեռքս լապտեր մը՝ Դիոգենէսին պէս , ցորեկ ատեն մարդ կը փնտռեմ :

Կը փնտռեմ դարավերջիկ կատարելութեամբ բարակցած քաղաքացի մը՝ որ կարենայ ըսել ինծի թէ իր կեանքին մէջ ներկայ գտնուած է դերագոյն տեսարանի մը՝ արեւուն ծագման , եւ երգուած հոգեկից՝ բանաստեղծութեան մը՝ առաւօտեան ժամերգութեան :

Արեւուն ծագիլը չտեսնող չի կայ , կրսեն , մանաւանդ . . . պարահանդէսէ կամ ցատկերու ուղի երկիւյթէ մը , կէս քուն կէս արթուն ,

ձմեռ ատեն , տուն վերագարձողներուն մէջ :

Բայց չի գտայ դեռ , նոր սերունդին համակրելի տիպարներուն մէջ , մէկը՝ որ յօժարակամ զոհողութեան մը տրամադիր ըլլայ եւ առաւուն կանուխ , տաք անկողինը ձգելով՝ երթայ եկեղեցի ժամերգութիւն լսելու : Դիտեցի , սակայն , թէ այս զոհողութիւնը յանձն չառնողները խօսելու կարգը ուրիշին չեն թողուր ամէն անգամ որ խնդիրը բանաստեղծութեան , նուրբ ճաշակի , փափուկ զգացման , մշակուած խմացականութեան վրայ կը դառնայ :

Շարունակէ , բարակցած գարավերջիկ , զբօսանքդ եւ պարերդ , ապականած օդով սրահներու մէջ , օրհասական ճրագներու լոյսին տակ եւ յոգնեցողք վտիտ մարմինդ մինչեւ առաւօտ , զրգուլթեամբ մը որ մարակէ երեւակայութիւնդ եւ հեշտալի ցուցնէ քեզի ամէն բան . միաաքսեայ երփներանգ վարագոյնները՝ ոսկեշող հորիզոն մը , առաստաղէն կախուած զռնհիկ ջահը՝ ծագող արեւուն ճաճանչափայլ սկաւառակը : Մի՛ քաշուիր ինձմէ , շարունակէ՛ գործս քեզի հետ չ'է :

Իմ աչքերս բաց եւ կազդուրիչ լոյսի կենսատու ճառագայթներուն կը կարօտին ու կը վազեմ կ'եղեմ բլուրին գագաթը , կը մոլորիմ գաշտերու մէջ , սիրտս զուարթ , ակնապարար արշալոյսին տնէնովը յափշտակուած :

Միտքս սփոփանք կ'որոնէ , սիրտս միութարութեան ծարաւի է : Ի զուր կը վնասեմ , աշխարհային հաղարարութեան հաճոյքներուն մէջ , հոգեկան մրմունջ մը , վեհ տաղերու ելեւէջը , գերագոյն բանաստեղծութեան մը սրտագին շեշտը եւ , ահա՛ , ընդօստ կ'արթննամ քունէս՝ ժամերգութեան առաջին զանգակին որ իր զուարթ գանգիւնովը , ճնճղուկներուն ճռուղումին հետ , լոյսին վերագարծը կ'աւետէ եւ խաւարին անհետանալը :

Լոյս եւ կեանք , խաւար եւ մահ , ասոնք են աւատիկ՝ ըլլալու եւ չ'ըլլալու պայմանները՝ կենդանի արարածներու համար :

Բնութեան ամէնէն զօրեղ արտայայտութիւնն է այս : չկայ ուրիշ երեւոյթ՝ մը որ աւելի խորապէս ազդէր վայրենի էակին վրայ , ինչպէս կ'ազդէ՝ այսօր , քաղաքակրթուած մարդուն վրայ :

Նախնական մարդը սիրեց , պաշտեց լոյսը եւ սոսկաց խաւարէն :

Աստուածապաշտը զրուատեց , երգեց եւ փառաբանեց լոյսը . նկատեց զայն ոչ միայն կեանքի միակ պայման , այլ ամէն բարի եւ նպաստաւոր ազդեցութեանց աղբիւր :

Լոյսը եղաւ բարի սգիններու ներշնչած բանաստեղծութիւնը , նշանակ բարութեան , առաքինութեան , գիտութեան :

Այսչափը չէր բաւեր : Քանի որ կեանքի պահպանութիւնը , մտաւոր եւ նիւթական ա-

մէն գործունէութիւն անկարելի պիտի ըլլար առանց արեւին մեր վրայ թափած առօրեայ լոյսի պարգեւներուն , լոյսը բարձրացաւ իր աստիճանին մէջ եւ եղաւ գերագոյն զօրութեան մարմնացումը , ամենագէտ , ամենաստեղծ : Լոյսը արարչագործ Աստուածութեան պատկերը եղաւ :

Իսկ տգիտութիւն , մոլութիւն , մեղք եւ մահ եղան խաւարին բաժինը եւ խաւարը հըռչակուեցաւ ապականաբար եւ չար ոգին , սատանային ապստամբը :

Ըլլալու եւ չըլլալու , երջանկութեան եւ ցաւի այս ընազդը այնքան հինաւորեց է որքան մարդկութիւնը : Հիացման եւ վախի զգացումները զրօշմուեցան մարդուս մտքին մէջ այնպիսի ժամանակներ՝ ուր ամէն գիտութիւն անծանօթ էր . ոչ արեգակնային զրութիւն , ոչ տիեզերական ձգողութիւն , ոչ մէկ բան նախատեսուած իսկ չէր :

Մեծ գիտնականները՝ որ վերջէն այս գիտերուն վրայ գրեցին , ոճի եւ նպատակի տեսակէտով միայն կը տարբերին մեր եկեղեցական նախնիին հայրերու երկասիրութենէն , որոնց մէջ ասոնք մասնաւոր կերպով երգեցին լոյսին գովեստը :

Տեսէ՛ք որքան անկեղծ , զօրաւոր ու եռանդուն է սա նկարագրութիւնը որ դարուս համբաւաւոր գիտնականներէն մէկուն գրչին արդիւնքն է :

« Ո՞վ չէ սքանչացած կեանքին մէջ , գէթ մէկ անգամ , արեւուն ելքին եւ մուտքին աննրման տեսարաններուն վրայ , Հրաշէկ մետաղի ահագին սկաւառակի մը պէս շողշողուն՝ լոյսի եւ կրակի փառաւոր զանուածը կը բարձրանայ հորիզոնին մէկ կողմէն , եւ երկնքին վրայ , ինչպէս նաեւ ամէն առարկաներուն վրայ որոնց կը հասնին իր ճառագայթները , կը ափռէ ծիրանեփայլ լոյսի յուրառատ հոսանքներ : Իրիկունը՝ կ'իջնէ հակադիր կողմէն , ամբողջ օրը իր լոյսովը երկիրս ողողելէն եւ ամէն տեղ կեանք արտադրելէն վերջը :

« Բայց հազիւ կը մարի վերջին ճառագայթը , հազիւ կը հասնի գիշերը , յանկարծ կը փոխուի կարծեա գիւթութեամբ , այս կենդանութեամբ լեցուն տեսարանը : Հանգիստ եւ

յոգնութիւն կը յաջորդեն ազմուկին, եւ տխուր խաւարը կը տիրէ մինչեւ յաջորդ օրը՝ երբ նոյն տեսարանը կը վերսկսի՝ իր հետ բերելով եւ տանելով լոյսի եւ խաւարի, շարժման եւ հանգստի, արթնութեան եւ քուռի պարբերական յաջորդութիւնը :

«Արեւը երկինքէն կախուած ահազին լապտեր մը չէ միայն, ինչպէս կերեւակայեն առեւտրական մարդիկ, լուսաւորելու համար երկրագունտը եւ անոր մանր մունր կողմերը : Արեւակը երկնային ամէն զօրութեան ազդիւրն է, ինչպէս նաեւ մեր նիւթական ու մտաւորական գործունէութեան ազդիւրը : »

—
Լոյս եւ խաւար, գործունէութիւն եւ հանգիստ, արթնութիւն եւ քուռ, այսպէս բաժնած են մարկային եւ տիեզերքի գոյութեան անսահման եւ անչափելի ժամերը :

Մեր նախկին մատենագիր Հայրերուն մեծ իմացականութիւնը անտարբեր չէր կրնար մնալ այս երեւոյթներուն յաջորդութեանը : Պիտի վարանէի՞ք արդեօք քսաներորդ դարու գիտնականի մը վերագրելու հետեւեալ տողերը զոր կ'ընտրեմ ըստ բազդին :

Երեւելի լոյս ստեղծեր
Հաւի և զգիշեր բաժանեցեր :

եւ յետոյ .

Որ արարեր զտիւ գործոյ
եւ ըզգիշեր ի հանգիստ քնոյ :

վերջապէս .

Ի քեզ նայիմք լոյս անմատոյց, եւայլն :

Այս երեւոյթներուն յաջորդութեանը վրայ չհիմնուեցա՞ւ միթէ հաւատացեալ ժողովրդին ընկերային եւ եկեղեցական կազմակերպութիւնը :

Բաւական չէր որ մարդիկ գործի միայն նուիրէին իրենց օրուան եւ լոյսի ժամերը : Պէտք էր ասոնցմէ մաս մը յատկացնել գոհութեան, փառաբանութեան ըլլաւոր բարիքներուն համար զոր լոյսի պարգեւատուն առատօրէն կը բախէր ամէն բանաւոր էակի :

Իսկ խաւարը, հանգիստը եւ քուռը որ անպատասխանատուութեան եւ մեղքի ժամա նակամիջոցին յատուկ եղան, անոնցմէ ալ մաս մը աղօթքի վերապահել հարկ եղաւ : Աղա չէլ պէտք էր անմատչելի լոյսին որ հոգեկան

ճաղագայթները վառ պահած էր ամբողջ գիշերը, որպէս զի մարմնական աշխրուն քնացած տառնը՝ չ'ըլլայ թէ հոգին կ'օրհնէ՞ր իր արթնութիւնը :

Առ մեզ նեցեալ արթուն քնութիւն

Հերքեալ զբարին ներգործութիւն :

Այս վեհ իմացականութեամբ յօրինուեցան մեր եկեղեցական աղօթքներուն կարգաւորութիւնը կամ ժամակարգութիւնը :

Գիշերային ժամ, առաւօտեան ժամ, երեկոյեան ժամ, խաղաղական եւ հանգստեան ժամ բացատրութիւնները կրնան համապատասխանել ուրեմն լոյսի կամ օրուան այն ժամերուն զորս պէտք եղաւ յատկացնել, գործունէութենէ զատ, գոհութեան, փառաբանութեան եւ աղօթքի :

«Տէ՛ր, եթէ չրթունքս բանաս, բերանս պիտի երգէ քու օրհնութիւններդ» :

Խղճի սրտագրաւ կոչում մըն է այս, տկար, մեղապարտ արարածի մտայոյզ վիճակը որ զինքը կը յափշտակէ քուռի հանգիստէն եւ կ'առաջնորդէ, զիշերուան մէջ դէպի եկեղեցիին դուռը ուր՝ միտքը տարտամ, զլուխը քունէն ծանրացած, գաղափարները դեռ աւնորաշ, բարեպաշտութեամբ կը յայտարարէ որ եթէ իրեն արտօնութիւն արուի չրթունքները բանալու, Արարչին օրհնութիւնները պիտի երգէ, Տիրոջ անունը պիտի յիշէ, մեղքերը պիտի խոստովանի եւ ձեռքերը սրբութեամբ պիտի բարձրացնէ :

Խորհրդաւոր եւ հոգեկան բանաստեղծութիւն մը, այնքան վեհ իբր յղացում եւ կարգադրութիւն՝ որքան ազդեցիկ իր նախնական պարզութեանը մէջ :

Ոչ նուազ հիմնալի են արեւագալի երգերը առաւօտեան լոյսին նուիրուած :

Լոյս, ի լուսոյ ծագում, անճառ ծնունդ, յառաջ քան զարեւ անուն քո գովիւյ ընդ Հօր :

Լոյս, արարիլ լուսոյ, առաջին լոյս, բնակեալդ ի լոյս անմատոյց :

Լոյս, ի Հօրե քղիսումն ազբիւր բարութեան :

Լոյս, երեակ և մի անբաժանելի սուրբ Երրորդութիւն :

Չափեցէ՛ք երեւակայութեամբ այս հոգեւոր լոյսին մեծութիւնը արեւուն միլիոնաւոր մղոն տրամագծին հետ՝ որ հիւլէ մը իսկ չէ : Այս այն լոյսն է որ լոյսին արարիչը եղաւ,

արեւուն արարիչը , որուն անունը Հօր ան-
ունը հետ գովասանուեցաւ արեւէն առաջ ,
ժամանակի այն միջոցին մէջ ուր երկիրը դեռ
աներեւոյթ , անպատրաստ էր , եւ Աստուծոյ
հոգին ջուրերուն վրայ կը շրջէր :

Արարչագործութիւն , լոյս եւ Աստուա-
ծութիւն այսպէս կը միանան եւ կը կազմեն
մեր հաւատքին անխախտ հիմը :

Լեզուաբանական հետազոտութիւններէն
ալ յայտնի կերեւայ թէ հնդեւրոպական բար-
բառներուն ընդարձակ բաժանումներուն մէջ՝
Աստուածութիւն նշանակող ամէն բառ մէկ
արմատէ առաջ կուգայ որ է «Di» կամ «Div»

որ կը նշանակէ լոյս , լուսաւորել , լուսատու :

Սանսքրիտ լեզուաւ «Devas» կամ «Deva»
Աստուած կը նշանակէ . յունարէն՝ «Թէոս»
կամ «Տիօս» . լատիներէն՝ «Deus» կամ «Dio-
vis» . գոթերէն՝ «Tius» . գաղղիերէն՝ «Dieu» .
իտալերէն՝ «Dio» . սլաւոնեօլերէն եւ բօրթու-
կեղերէն՝ «Dios» , ամէնքն ալ նոյն արմատին
ածանցներն են :

Հայերէն ՏԻԻ եւ ԱՍՏՈՒԱԾ , որ կամ
լոյս եւ լուսատու , տարբեր արմատէ չեն սե-
րած անշուշտ :

ԱՐՄԻՆԷ

ԳԻՒՐԱԶԳԱԾ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐ

Մասիսի «Ընթերցող» մը եւ «Ընթերցո-
ղուհի» մը , երկուքն ալ գրական եւ ուսուց-
չական ասպարէզներուն պատկանող , — որոնք
1900 յունուար 1էն ի վեր պատիւ ըրած էին
մեզի՝ Խմբագրութեանս կողմէ իրեն նուէր
իրենց զրկուած մէկմէկ օրինակ թերթը ընդու-
նելու , — կ'երեւայ թէ նեղացած ըլլալով վեր
ջին շարաթնեւս այս էջերուն մէջ երեւցած
յօդուածէ մը , իրենց կրած տպաւորութիւնը
արտայայտելու ուրիշ սրամիտ հնարք չեն
գտած՝ բայց եթէ մեզի զրկել . . . ասանք
չորս դրուշ , փոխարէքը 1901 տարեշրջանի
Շական զոյգ թիւերուն , յայտարարելով որ
այլեւս Մասիս չի զրկուի իրենց :

Այս իրողութիւնը չենք պարտկեր մեր
խմբագրատան շուրջ խցիկներուն մէջ , ինչպէս
անշուշտ կը սպասէին իրենք : Ընդհակառակը ,
կը փութանք հրապարակել բաց ճակատով ,
թէ եւ տապեաական շարժումով նեղուած ձեռ-
նոց մը չըլլայ անիկայ , լրագրական վէճերու
եւ գրական պայքարներու վայելուչ , այլ
տափակ եւ անձուկ մտածումի մը արդիւնք :
Եւ կը հրապարակենք անոր համար , որ բար-
քերու ուսումնասիրութեան կենդանի նիւթ մը
կայ այս ինքնին աննշան դէպքին մէջ :

Մէկէ տեւի անգամներ պատահած է որ ,
մեր երիցագոյններուն ու մեր նախորդներուն
օրերէն սկսելով , հայ խմբագիրը առտու մը

իր ստացած նամակներու դէպին մէջ գտնէ
սա իմաստով երկող մը՝ «Իմ բաժանորդա-
գրութիւնս դադրեցուցէք»՝ գրուած այն տե-
սակ անձի մը կողմէ որ մինչեւ այն ատեն կը
կարծէր թէ շնորհք մը կընէ լրագիրը կար-
գալով ու վճարելով , եւ ուղղապէս կամ ան-
ուղղապէս իր ջիւղերուն դպչող բան մը կար-
գալուն՝ բոլոր գոհացումը իր բաժանորդագ-
րութիւնը դադրեցնելուն մէջ կը գտնէ : Միայն
թէ , ասանկ բաները կընէին եւ գուցէ մինչեւ
հիմակ ալ ընտղներ գտնուին , լրագրութեան ,
քննադատութեան կամ գրական ֆանդիզիին
ինչ ըլլալը չըմբռնող դատաւարդին պատկա-
նողներ : Չէինք լսած սակայն , որ զարգացած
մտքի տէր հոշակուող անհատներ , իրենց
պարտաւոյ ժամերուն մէջ խմբագիր խոյ եղած ,
որոնք աս ու ան քննադատած , դատափե-
տած են , ու ոսկեղինիկ գրիչով մի բարքեր
ձաղկելու եղած , այսքան դիւրնողգամ եւ
միակողմանի ըլլան՝ երբ կարող իրենց գոյ
գրուածքի մը առարկայ ըլլալու :

Մնաց որ , ներկայ պարագային մէջ , բա-
ժանորդագրութիւն մը դադրեցնելու վրայ չէ
խնդիրը , — ինչ որ գտնէ սա արդարացումը
պիտի ունենար որ թերթին խմբագրութեան
ու ընթերցողին միջեւ մտաւորական կամ բա-
րոյական կապ մը չի կայ բնաւ , — այլ մէկ
օրէն միւսը «մերժող բաժանորդ»ի մենծա-

զայական կամ . . . ինչպէ՞ս գտնել «մենծ ազային» իգականը . . . հովեր տանելուն վրայ թերթի մը նկատմամբ զոր մինչեւ այն օրը սիրով կը կարգային եւ զոր իրրեւ իրենց ճաշակին համապատասխան դրական նուէր մը՝ ամէն շաբաթ իրիկուն կը գտնէին գրասեղանին վրայ կամ կարի սեղանին մէջ :

Հուսահոգի Պարոնեանը, — եւ ո՞ւր աւելի տեղն է քան թէ այս պարագային մէջ՝ յիշելու տաղանդաւոր երգիծաբանը, — այս տեսակ միջադէպ մը ունեցած էր ատենօք . իր սրամիտ հեգնութեանց տաւրիայ եզող անձ մը ետ զրկած էր Խիկարը, պատուիրեւով որ ա՛յ չի զրկուի իրեն : Պարոնեան յաջորդ օրը հրատարակեց այս իրողութիւնը, աւելցնելով սակայն թէ ինքը պիտի շարունակէ զրկել թերթը այդ միեւնոյն անձին, վասն զի . . .

բուն իսկ ատանկներուն համար է որ կը հրատարակէ իր թերթը :

Եթէ երբեք վստահ չըլլայինք որ ակնարկուած «ընթերցողը» եւ «ընթերցողուն» պիտի շարունակեն կարգաւ Մասիւր . . . զոնէ գաղտագողի, մեր ընեյիքն ալ, ներկայ պարագային մէջ, Պարոնեանի այդ զոայելի ու գերազանցաւէս հրահանգիչ գիւտին հետեւելէ տարրեր բան մը չպիտի ըլլար :

Տ. Ա.

Յ. Գ. — Վերեւ յիշուած 14 դրուշին վրայ, որ մեր հաշուետոմարի պահանջքին կողմը գոյութիւն չունէր բնաւ, 40 դրուշի համետ գումար մըն ալ աւելցնելով Մասիւր Խմբագրութեան կողմէ, երէկ Սուրհանդակի խմբագրութեան յանձնեցինք՝ Սարգեանի որբերուն ի նպաստ բացուած հանգանակութեան իրրեւ սղտիկ մասնակցութիւն մը :

ՅԻՒԱՆԴԱՆՈՅԻՆ ՅՈՒՐՋՐ

Օրուան ուշագրաւ խնդիրը, անգային չըրջանակի մէջ, կը շարունակէ միշտ ըլլալ՝ Հիւանդանոցի որբերուն ու որբուհիներուն փոխադրութեան խնդիրը՝ Գարակէօզեան կտակին տոկոսովը վարձելի օդակէտ տան մը մէջ, թէ եւ, իրրեւ շաբաթաթերթ, Մասիւր նորութիւն մը չի կրնար ունենալ հաղորդելու, օրութիւնները օրի օրին հետեւած ըլլալով խնդրին ստացած երեւոյթներուն, բայց կարեւորութեան ու շահեկանութեան զուարթ չենք սեպեր հալիրձ քաղուածք մը տալ վարչական որոշումներուն, պահելով միշտ սա անխտիր համոզումը թէ Հոգաբարձութիւնը կ'ստանայ գիտակցութեամբ եւ խղճի անկեղծ համոզումով եւ որ ըստ իր ծանօթ առաջարկի, որ բանաւոր եւ անարդարաւան :

Քաղաքական Ժողովը, իր անցեալ ուրբաթ օրուան նիստին մէջ, մէկի տեղ երկու նամակ գտաւ իր սեղանին վրայ . Ա. — Հագաբարձութեան փետրվար 10 ամսաթիւ պաշտօնագիրը որ փետրվար 12ին հրատարակուեցաւ օրութիւններուն մէջ եւ որուն իմաստը հրատարակեցինք արդէն նախորդ թիւով,

Տխուր իրողութիւնը վերնագրին տակ . — Բ.

— Փետրվար 14 ամսաթիւ նամակ մը Գրիգոր էֆ. Գարակէօզեանէ որ, ինչպէս ծանուցուած էր վարչական որոշումներու շարքին մէջ «յառուն բարեյիշատակ Գարակէօզեան Տիգրան էֆի Ժառանգորդաց» պատրաստականութիւն կը յայտնէր կտակեալ դրամին տարեկան 800 տոկին սահմանել այն նպատակին որ որոշուի Ազգ. Վարչութեան կողմէ :

Այս կրկնակ յայտարարութիւններուն առջեւ, մարդու մտքին ներկայացող առաջին ու պարզ գաղափարը սա կըլլայ ի հարկէ՝ թէ քանի որ Գարակէօզեան էֆ. պատրաստականութիւն կը յայտնէ տարեկան 800ական տոկի տոկոսը յանձնելու եւ միւս կողմէ Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը այդ գումարին կը կարօտի՝ որբերն ու որբուհիները ազատելու համար թոքափոխին ճարակման վերահաս վտանգէն, խնդիրը անմիջական կերպով պիտի գտնէր իր լուծումը : Քաղաքական Ժողովը, լսելէ ետքը Ս. Պատրիարքին տեսութիւնները եւ կարծիքներու փոխանակութիւն մը ունենալէ ետքը, այլապէս տնօրի-

նեց ստիպեց, հարկ դատելով «խնդիրը քննել իր ամէն մանրամասնութեամբ եւ իրաց վիճակին կատարեալ գիտակցութեամբ հիմնական ու անմիջական տնօրինութիւն մը ընել»։ Միեւնոյն Ժամանակ, որոշեց հրաւիրել Նպաստից Յանձնաժողովը՝ ինքն ալ իր կարծիքը տալու թէ ի՞նչ կարգադրութիւն կը խորհի այն որբերու ապագային համար որոնք գաւառներէն բերել տրուած եւ Հիւանդանոցի Ուրբանոցին մէջ պատուարուած են ։

Խնդրին այս ճիւղաօրումը չա՛տ յոյս չի տար «անմիջական տնօրինութեան» մը որ մէկ կողմէ պիտի հիմնուի Հոգաբարձութեան բժիշկ անդամներուն եւ Հիւանդանոցի բժշկական մարմնին կատարելիք քննութեան արդիւնքին վրայ, — թէ եւ անոնք ըսած ըլլան արդէն իրենց վերջին բառը, — եւ միւս կողմէ՝ Նպաստից Յանձնաժողովին պարզելիք տեսութեանը վրայ ։

Թէ Հոգաբարձութիւնը պիտի համակերպուի, իր բոլոր անդամներուն ստորագրութիւնը կրող պաշտօնագրին մէջ բրած յայտարարութեանէն ետքը, նոր եւ աւելի՛ մանրամասն քննութիւն մը կատարելու, այս էական պարագան պիտի որոշուի իր այս օրուան նիստին մէջ ուր նկատողութեան պիտի առնուին Քաղաքական Ժողովին որոշումը, Հոգաբարձութեան հաղորդող պատրիարքական երկու պաշտօնագրիները, մէկը Հոգաբարձութեան բժիշկ անդամ Տոքթ. Խորատանձեանի էջի ռզրուած եւ միւսը՝ Հոգաբարձութեան առեւտրային Պատրիկ էջի. Կիւլպէնկեանի ։

Ապասելով Հոգաբարձութեան բռնկիք ընթացքին, — որ հանրութեան համար խորատակս ցաւատիթ եւ Հիւանդանոցին համար անդարմանելի պիտի ըլլայ՝ եթէ երբէք հրաժարականի մը յանգի, — Նպաստից Յանձնաժողովն ալ, իր կարգին, երեքաբլթի օրը զրտղեցաւ Վարչութենէն իրեն եղած յանձնարարութեամբ եւ որոշեց որ իր անդամները առանձին առանձին այցելեն Հիւանդանոցի Որբանոցը եւ իրենց քննութեանց արդիւնքը ներկայացնեն Յանձնաժողովի յաջորդ նիստին ։

Ահա՛ թէ ինչ բովերէ անցաւ, մէկ շաբաթուան միջոցի մէջ, Ազգին Տանը մէջ պատրաստուող պզտիկներուն առողջութեանը վերաբերող այս կենսական խնդիրը որուն շուտափոյթ կարգադրութեան մը յանգելուն ընդհանուր անձկութեամբ կը սպասուի ։

Մեր պաշտօնակիցներէն՝ մասնաւորապէս Բիւզանդիոն եւ Սուրհանդակ առաջնորդող յօգւածներով իրենց տեսութիւնները պարզեցին խնդրին վրայ ։ Կ'արժէ որ անոնց կարծիքներն ալ ամփոփենք ։ Իր երեքաբլթի թիւին մէջ՝ Բիւզանդիոն «Վիճակ ազգային

խնդրոց» խորագրիւ կրող խմբագրականի մը մէջ շատ ճշգրտա կերպով պատկերացնելէ ետքը թէ խնչպէ՛ս Հիւանդանոցին խնդիրը յախտենական խնդիր մըն է եղած միշտ ազգին համար, խղճի խնդիր մը, անոր ստացած արդի երեւոյթին անցնելով՝ կը պարզէ գիտողութիւնները Վարչութեան իրազէկ մէկ անդամին որուն հետ interview մը ունենալու հետաքրքրութիւնն ունեցեր է մեր պաշտօնակիցը՝ Վարչութեան բուն միտքին թափանցելու համար։ Այդ գիտողութեանց անփոփումը սա է որ, Հիւանդանոցէն պէտք է ձամբել աւելորդ հաց ուտողները՝ որպէս զի տեղ բացուի բուն իսկ պատուարութեան ու դարմանի կարօտներուն ։ Արդի չէնքը 1100 հոգիի համար շինուած չէ. եւ հազիւ պիտի բաւէր 8-900 հոգիի ։ Ուստի հարկ է Հիւանդանոցին երրորդ բաժինն ալ շինել՝ եւ կամ փութացնել Գորակէօղեան Որբանոցին կառուցումը, որբերը հոն փոխադրելու համար ։ Յետոյ՝ եթէ պատուարեւաններուն բազմանալովը ծախքերն աւելցան, հասոյթներն ալ աւելցան, մասնաւորապէս սրբերուն խնամաժութեան յատկացուած նպաստները ։ Բիւզանդիոնի եզրակացութիւնը սա է թէ «Ներկայ պարագային «մէջ, հարկը քսան որբերն ու որբուհիները Հիւանդանոցի շրջափակէն հեռացը» «նկու պահանջումը անհերքելի, անմերժելի «է բացարձակապէս» ։

Սուրհանդակ իր չորեքաբլթի օրուան խմբագրականին մէջ՝ աճապարելու պէտք չի տեսներ եւ արդարացի կը գտնէ Քաղ. Ժողովին տուած որոշումը՝ խնդիրը քննելու համար իր ամէն մանրամասնութեամբ եւ թուրքախօսին ծագման, աստիճանին, վարակեալներու թիւին եւ յարակից պարագաներուն վրայ բացորոշ տեղեկութիւններ առնելէ ետքը միայն տնօրինութիւն մը ընելու ։ Ասով հանդերձ, յուզող տողերով կը վերջացնէ «Զարմայր» իր յօդածը, վստահութիւն յայտնելով որ «ընտանեկան տղաքը իրենց արդի «վատաւորը միմեկուրեւն ազատելու համար հարկ եղած որոշումը պիտի արուի, որուն «սրտատրոփ կը սպասեն ամէն անոնք որ «դուքը, կարեկցութիւնը, մարդասիրութիւնը «ունին իրենց սրտին մէջ ։ »

Լոյս տեսաւ ՆՈՐ ԴՊՐՈՑԻ Բ. պրակը (հրատարակութիւն Ս. Դատթեանի), Դիմել Սիրքէճի, Խորատանձեան խան ։

Արժանատի Կ. Ս. Իրիթիճեւն

Տպագրութիւն Ե. Մ. Ս. Ե. ՈՍԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Ֆինանսերու եօզուր, Թիւ 27

ՍԱԳԱՅԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

Ղալաթիա, Գուրգուցու խան թիւ 7

Ծաղիկ լրագրի սոյն Տպարանին մէջ խա-
մով կը կատարուին տպագրական ամէն տե-
սակ յանձնարարութիւններ, — ծանուցումնե-
րու, հարսանեկան հրաւիրագիրներու, այ-
ցեառութեան, մահազգներու, առեւտրական
ըջաբերականներու, եւայլն, — պատրաստու-
թիւնը, — դիւրամատչելի պայմաններով:

4-5

Ա Տ Ա Մ Ն Ա Բ Ո Յ Ժ

ՏՈՔԹ. Գ. ԳԱՐՐԻԷԼԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵԾ ՓՈՂՈՅ, ԹԻԻ 200

Կալաթա-Սեբաթի Լիսէին դեմ

Ամեն օր ժամը 5—11 (Ը. Թ.)

Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ

Ի Ի Ն Ի Յ Ն

ՀՐԴԵՀԻ ԵՒ ԿԵՆԱՅ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻՉ 1828-1829

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻԻՂ

Մինչեւ 1899ի վերջը հատուցեալ վնասք	240,000,000 Քր.
1899ին գանձուած ապահովագրին	19,500,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստ	105,000,000 »
Ապահովագրեալ դրամագլուխ	18,000,000,000 »

ԿԵՆԱՅ ՃԻԻՂ

Մինչեւ 1889ի վերջը հատուցեալ վնասք	99 000,000 Քր.
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	253,000,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստք	150 000,000 »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 60% — ինչ որ
«Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ երաշխաւորութիւն մը **ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ**
ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԷՉ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՐ ԵՒ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
ՔՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց զեղչեալ գիներով: Նպաստաւոր պայ-
մաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց քան ուրիշ ո'ր եւ է ընկերութեան
պայմանները: Շահարաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով Իւնիօնի
ապահովագրուողք **ԶԵՐԾ** են այն վնասներէն եւ յուսախաբուրիւններէն, որոնց կ'են-
թարկուին միշտ այն անձինք, որ շահաբաժիններու բաւական (accumulation des
bénéfices) **ՅՈՒԻ** եւ **ՎԵԱՍՍԿԱՐ** դուրսեամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովա-
գրուին:

Ընկերութեան գրամատունն է **ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱՆՔԱՆ**

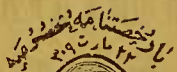
Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէնութիւն

Կ. Պոլիս, Կալաթա, Թահսապուրուն խան, Օսմ. Պանֆային դիւանք

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մեջ

ԸՆՏԻՐ, ՀՈՏԱԻԷՏ, ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ

ԹԷՅ

ԹԷՅ

ԹԷՅ

ԹԷՅ

ԹԷՅ

ԹԷՅ

կով թող զիման ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ վաճառատան, ուր ամենամեծ խնամով, զգուշաւորութեամբ կը գործադրուին ամէն կարգի յանձնարարութիւնք՝ մեծաքանակ եւ փոքրաքանակ: Դիւրութեան համար՝ թէյերուն փոխարէնը կարելի է վճարել նաեւ երբ ապրանքները բնացունն ու ֆոնտիլիսիսն ներկայացուի գնողին: Կեղծ թէյ չգնելու համար հաճեցէք ուշադրութիւն ընել վերի մարքային եւ ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ անուանք: Կեղրոնաւանդին՝ Կ. Պոլիս, Պահէճ Գարու, Ճէլալ Պէյ խանի կից, թիւ 10, Կ. Եաւրուեան Յ. Իսազուրեան մեծ վաճառատունը:

Ամէն տեսակ թէյերու նոր բերքերէն մեծ քանակութեամբ հասած է ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ վաճառատունը: Թէյի սիրահարներն ու ամէնէն փափկաճաշակներն իսկ վերջին ծայր գոհ պիտի մնան այս թարմ թէյերէն, որոնք ընտիր, առողջապահիկ եւ հոտաւէալ ըլլալով հանգերձ՝ անմրցելի ըսուելու աստիճան աժան են:

Գաւառներու յաճախորդք թէյ գնելու համար պէտք չունին անձամբ գալու, նամա-

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1884

ՀԱՆՐԱԾԱՆՈԹ

ՇԱՊԻԿԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՏԷՐ

Մ. ՏԷՐ - ԴԱԻԻԹԵԱՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1884

Թիւ 21, Ղալաթիա, Վոյվոսա փողոց, Գաղղիական նամակասան դէմ

Խիստ տաժան զիններով կը ծախէ Ֆլանէլ, քթան եւ բիքէ չապիկներ, փողկապ, օձիք, թեւնոց, կոճակ (ոսկեզօծեալ ու պարզ), գուլպայ, թաշկինակ, զմելի, խոզանակ, սանաթ ու անուշահոտութեանց ամենաընտիր տեսակներ:

Միշտ խնամով ու զիւրամատչելի գիններով կը պատրաստէ նաեւ չափու վրայ ամէն տեսակ չապիկ, գիշերազգեստ, օձիք, թեւնոց, ու կը կատարէ ներքին ճերմակեղինաց յանձնարարութիւններ:

Հանրածանօթ Մ. ՏԷՐ ԴԱԻԻԹԵԱՆ չապիկի գործարանը նորաձեւութեան յանձնարարութեանց խնամով պատրաստութեան ու գիներու տարապայման աժանութեան տեսակէտով վստահելի ու լաւ յանձնարարելի տուն մըն է:

11—15

ՌՕՍԻԱ — ROSSIA

Ա.ՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀ, ԿԵԱՆՔ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ, ԱՐԿԱԾՔ

1898 տարւոյ մէջ գանձուած ապահովագրիւններ	34,775,642 Ֆրանք
Երաշխաւորութեան գումար	121,765,333 »
1881էն ի վեր ապահովագրեալներուն վճարուած	164,172,000 »

Կեդրոնացեղի, Ղալաթիոյ Բաւափին վրայ, Մաքսասան հին սեղ

Ընդհ. Բնէիջ
Ա. ՀԻԻՐՄԻԻՋ

Ընդհ. Գործակալ
ԹԷՆՏՈՐ ՌԷԲԷՆ